

การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านหัวอ่าว

อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

THE OCCURRENCE AND EXISTENCE OF SOCIAL CAPITAL IN COMMUNITY

BAN HUAAEO DISTRICT SAM PHRAN

NAKHON PATHOM

วาสนา มะลินิน

Wasana Malinin

สัมพันธ์ สุขใส

Sampham Suksai

นิตยา ปุระชาติ

Nittaya Purachart

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ

Rajamangala University of Technology Suvarnabhumi

E-mail : su_rabbit_na@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน 2) วิเคราะห์เงื่อนไขและกระบวนการ การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของทุนทางสังคม โดยเลือกชุมชนบ้านหัวอ่าว อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เป็นพื้นที่ศึกษา ผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ กำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน นักวิชาการ และเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ครอบครัวและคนในชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ชาวบ้านทั่วไปและประชาชนชาวบ้าน จำนวน 16 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ควบคู่กับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และวิเคราะห์เอกสาร

ผลการศึกษาพบว่า ทุนทางสังคมในชุมชนบ้านหัวอ่าวมีอยู่หลายประเภท ได้แก่ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนบุคคล ทุนกลุ่มหรือองค์กร ทุนเครือข่ายและเครือข่าย สิ่งสำคัญที่ทำให้ทุนทางสังคมเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ในชุมชน ได้แก่ การมีจิตสาธารณะ และความเอื้ออาทร รวมถึงความไว้วางใจต่อกันของคนในชุมชนที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นช่วยสืบสานทุนให้คงอยู่ต่อไป กระบวนการจัดการที่ดี มีคุณภาพ กรรมการที่มีความซื่อสัตย์ในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มต่าง ๆ ทั้งตัวผู้นำและสมาชิกทุกคนถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้กลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ไม่เลิกล้มโครงการไปก่อน กำหนดเวลา กระบวนการจัดการที่ดีต้องอาศัยความเสียสละและการมีส่วนร่วม คือ ความร่วมแรงร่วมใจของคนทุกคนหรือของกลุ่ม ทำให้เกิดพลังของกลุ่ม การสร้างความยุติธรรม ทั้งด้านการจัดสรรปันส่วน

ผลประโยชน์ด้านการเงิน และความรับผิดชอบของแรงงานอย่างเสมอภาค ตลอดจนกลุ่มองค์กรมี
กฎระเบียบเป็นที่ยอมรับ และให้สมาชิกทุกคนยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ การมีผู้นำชุมชนที่ดี มีวิสัยทัศน์
มีความรับผิดชอบ และเป็นผู้นำเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้ ตลอดจนการมีสมาชิกของกลุ่มที่ดี
เช่น มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อดำเนินงานให้สำเร็จ มีความสามัคคี เชื่อฟังและปฏิบัติตาม
การสนับสนุนให้เกิดมีองค์กรเครือข่ายทั้งภายในชุมชนกันเองและประสานงานกับองค์กรเครือข่าย
ภายนอก เพื่อจะช่วยให้องค์กรภายในเข้มแข็งอาศัยการพึ่งพาตนเองได้มากที่สุด

คำสำคัญ : การเกิดขึ้นและดำรงอยู่, ทุนทางสังคม, ชุมชน

Abstract

This research study based on the methodologies of qualitative research
purposed for : 1. to study the occurrence and existence of social capital in community.
2. to study process and condition of the occurrence and existence of social capital by
choosing study learning center of Ban Huaaeo District, Samphran Nakhonpathom with
disabilities. Key informants, familial ties, kinship, seniority, villagers and leders of local.
Research instruments are none-structured interview dual with field note. Researcher is
using Documentary Analysis, Participation observation and In-depth interview.

The results of this research that social capital in Ban Huaaeo communities of
available social capital, cultural, natural resources, individual, group/organizational,
kinship and network-based. The occurrence and existence of social capital in community
activities were transfers of will aneesters had determined to keep going all forms of
available community social capital and pass on to the new generations knowledge
gained and accurnulated by the learned and experienced elderly both to keep and
continue ; good/quality management process which relied on honest and hard-working
individuals in carrying out various group activities. Both leaders and each member were
seen as crucial actors in conducting and sustaining group activities. Such process
depende on dedication and participation of all which lead to group power, fair
distribution of financial interests and equal share of physical labour. Futhermore,
group/organizational rules and regulations were both accepted and observed by every
member ; leaders, having good, visionary, and responsible leaders capable of leading
various activities. At the same time, having good followers also helped a great deal. The
cooperated and were united in completing the tasks at hand, networks, internally and
externally estalished networks working to connect with outside networked

organizations in order to strengthen community ones relying as much as possible on themselves.

Keywords : Occurrence and existence, Social capital, Community

บทนำ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (ปี พ.ศ. 2550-2554) นับเป็นการพลิกโฉมแนวทางในการพัฒนาประเทศ แตกต่างจากอดีตที่ผ่านมาแต่ก็ไม่ได้ทิ้งหรือลดความสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจลงไป สามารถเดินคู่กันไปกับกระแสโลกาภิวัตน์ (Gobalization) ได้อย่างลงตัวเพียงแต่ยกระดับและให้ความสำคัญกับภาคสังคมขึ้นมามากขึ้น จากเดิมที่ประเทศไทยมุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ทำให้เกิดปัญหาทางสังคมมากมาย อีกทั้งผลการพัฒนาที่ผ่านมาเศรษฐกิจของไทยเติบโตบนความเปราะบาง เนื่องจากการพึ่งพิงต่างประเทศมากเกินไป ในแผนพัฒนาฉบับนี้ให้ความสำคัญกับทุนทั้ง 3 คือ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม และทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยทั้ง 3 ทุนจะขับเคลื่อนภายใต้คนที่มีคุณภาพ มีความรู้ และมีจริยธรรม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549)

อย่างไรก็ตามในขณะที่เกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจและทำให้สังคมส่วนหนึ่งดูเหมือนจะถูกกระทบอย่างรุนแรง แต่ก็ยังมีสังคมอีกส่วนหนึ่งโดยเฉพาะสังคมชนบทที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤติดังกล่าวน้อยกว่าที่ควรจะเป็น ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมประเพณีที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีครอบครัวเครือญาติที่มีสายสัมพันธ์แน่นแฟ้น การมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นรากฐานที่สำคัญในการดำรงชีวิตและเป็นตาข่ายที่แข็งแรงที่รองรับคนที่ตกจากเบื้องสูงได้เป็นอย่างดี นี่คือ สิ่งที่เป็น “คุณค่า” เป็นสิ่งที่สังคมไทยมีมาอย่างยาวนานและยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งก็คือ “ทุนทางสังคม” (Social Capital)

ทุนทางสังคม หมายถึง ความเป็นกลุ่มก้อนทางสังคม การมีการศึกษา การมีวัฒนธรรม การมีความซื่อสัตย์สุจริต การมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม การมีประสิทธิภาพในการทำงาน การมีการเมืองและระบบราชการที่ดี ทุนทางสังคมเป็นฐานให้เศรษฐกิจดี คำว่าทุนทางสังคมนี้ใกล้เคียงหรือตรงกับสังคมเข้มแข็ง ลักษณะที่สำคัญของสังคมเข้มแข็งคือ มีการรวมกลุ่มหรือความเป็นกลุ่มก้อนทางสังคม ซึ่งการรวมกลุ่มหรือความเป็นกลุ่มก้อนเป็นธรรมชาติของสรรพสิ่ง ทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต การรวมกลุ่มช่วยให้เกิดความมั่นคง ความสุข ความปลอดภัย และทำอะไรก็สำเร็จได้ง่าย (ประเวศ วะสี, 2541 : 26-30)

ดังนั้น ชุมชนบ้านหัวอ่าว หมู่ที่ 5 ตำบลบางช้าง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ได้รับการพิจารณาคัดเลือกในปี 2551 ให้เป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นำร่อง ซึ่งศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านหัวอ่าวมีกลุ่มปุ๋ยชีวภาพเป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อนกิจกรรม และเป็นที่รวบรวมข้อมูลข่าวสาร ความรู้ ของชุมชนที่จะนำไปสู่ การส่งเสริมกระบวนการ

เรียนรู้สำหรับประชาชนในชุมชน และนอกชุมชน เป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ การถ่ายทอด การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม ค่านิยม และเอกลักษณ์ของชุมชน อีกทั้งยังเป็นแหล่งบริการชุมชนด้านต่าง ๆ ที่สามารถสนับสนุนการจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชน โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ และมุ่งพัฒนาแบบพึ่งพาตนเอง โดยมีเป้าหมายในการพัฒนาหมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และวิถีชีวิตของคนในชุมชน อันจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

ศักยภาพของชุมชนพิจารณาได้จากการดำเนินงานที่ผ่านมา แม้ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาตามกระแสทุนก็ตาม แต่กลุ่มก็สามารถขับเคลื่อนไปได้ จากการศึกษาเบื้องต้นทำให้ผู้วิจัยตั้งประเด็นว่า เป็นเพราะสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ภูมิปัญญาการทำขนม การผลิตไม้กวาดทางมะพร้าว การผลิตปุ๋ยชีวภาพ แรงงาน ผลผลิตต่าง ๆ ที่เกิดจากการประกอบอาชีพของชาวบ้าน ผู้นำองค์กร การดำเนินการโดยภาครัฐ สิ่งเหล่านี้ล้วนถูกกระทำโดยทุนทางสังคม ซึ่งได้แก่ ระบบความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติ ครอบครัว เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมอาชีพ ที่เป็นระบบความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนฐานของการเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แบ่งปันกัน เป็นต้น ถูกกระทำในลักษณะที่เป็นกระบวนการผ่านระบบคิดและวิถีปฏิบัติ ก่อเกิดเป็นพลังในการดำเนินงานของกลุ่ม ทำให้กลุ่มสามารถขับเคลื่อนไปได้และยังได้ส่งผลของความเข้มแข็งของชุมชน

จากประเด็นดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นเป็นเบื้องต้นว่า เป็นชุมชนที่ควรแก่การศึกษาในประเด็นของทุนทางสังคมที่ก่อให้เกิดขึ้น และดำรงอยู่ในชุมชน ซึ่งเป็นเงื่อนไขการขับเคลื่อนถูกกระทำผ่านกระบวนการทุนทางสังคม และทุนทางสังคมดังกล่าวได้เอื้อต่อการดำเนินงานของชุมชน จนทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน
2. เพื่อวิเคราะห์เงื่อนไข และกระบวนการการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของทุนทางสังคม

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ขอบเขตการวิจัย

1.1 ขอบเขตพื้นที่

ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ หมู่ที่ 5 บ้านหัวอ่าว ตำบลบางช้าง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เป็นพื้นที่ทำการศึกษา เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่มีปรากฏการณ์ตามประเด็นที่ผู้วิจัยมุ่งศึกษา คือ เป็นชุมชนที่มีการรวมตัวกันของคนในชุมชนเป็นกลุ่มและองค์กรต่าง ๆ เพื่อทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ให้กับครอบครัวและชุมชน ทั้งด้านอาชีพ วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม การพัฒนาชุมชนตลอดจนการ

แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน มีความสมัคสมานสามัคคี ซึ่งจะแตกต่างกับหมู่บ้านอื่น ๆ ทั้ง ๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกัน และเป็นพื้นที่ที่ผู้วิจัยสามารถเข้าทำวิจัยได้สะดวกทั้งการติดต่อประสานงาน การคมนาคม และความสัมพันธ์ในชุมชน

1.2 ขอบเขตด้านให้ข้อมูล

1.2.1 บริบทของชุมชน โดยศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชน ลักษณะทางกายภาพ และโครงสร้างทางสังคม

1.2.2 ผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน/อบต. นักวิชาการ และเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับชุมชน ครอบครัวและคนในชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ชาวบ้านทั่วไป และปราชญ์ชาวบ้าน

1.3. ขอบเขตด้านเนื้อหา

1.3.1 แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม ดังที่ ประเวศ วะสี (2541) ได้อธิบายว่า “ทุนทางสังคม” เป็นคำที่ใช้ในแง่บวกและลึกลับที่ต่างกันอย่างสำคัญ ต้องทำความเข้าใจ เรื่องของทุนก่อน คือ ทุนไม่ได้มีแต่ทุนที่เป็นเงินเท่านั้น แต่มีทุนอื่น ๆ อีก เช่น ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสิ่งแวดล้อมซึ่งทุนทางสังคม หมายถึง ความเป็นกลุ่มก้อนทางสังคม การมีการศึกษาดี การมีวัฒนธรรม การมีความซื่อสัตย์สุจริต การมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม การมีประสิทธิภาพในการทำงาน การมีการเมืองและระบบราชการที่ดี ทั้งนี้ทุนทางสังคมเป็นฐานที่ทำให้เศรษฐกิจดี ประเทศใดที่มีทุนทางสังคมมาก เศรษฐกิจย่อมดี ญี่ปุ่นและสิงคโปร์ เป็นตัวอย่างของประเทศที่มีลักษณะใกล้เคียงกับคำดังกล่าวข้างต้น จึงมีเศรษฐกิจดีกว่าประเทศด้อยทุนทางสังคม

1.3.2 แนวคิดเกี่ยวกับจิตสำนึกสาธารณะ ดังที่ กนิษฐา นิตศน์พัฒนา และคณะ (2541) ได้ให้ความหมายของ จิตสำนึกสาธารณะว่าเป็นคำเดียวกับคำว่า จิตสำนึกทางสังคม หมายถึง การตระหนักรู้และคำนึงถึงส่วนรวมร่วมกัน หรือคำนึงถึงผู้อื่นที่ร่วมความสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกับตน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย

2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) การทำบันทึกภาคสนาม (Field Note) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation)

2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการหลากหลายเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนและรอบลึกโดยใช้อุปกรณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ สมุดจดบันทึก เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป และกล้องวิดีโอ โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูล 2 ลักษณะ คือ 1) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต ข้อมูลจากการสังเกตผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินการตามวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน กระบวนการและเงื่อนไขในการเกิดขึ้น และดำรงอยู่ของทุนทางสังคม การวิจัยครั้งนี้ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) ดังนั้นการสังเกตของนักวิจัยขณะอยู่ในสถานการณ์สนามจะไม่สามารถเลือกสังเกต หรือแยกสถานการณ์ที่จะสังเกตออกจากกันได้ แต่ก็มีแบ่งประเภทของสิ่งที่สังเกต

ออกเป็น 6 ประเภท (Lofland, 1971) เพื่อให้ผู้สังเกตตระหนักว่าควรมีรายละเอียดอะไรบ้างในแต่ละประเภทของสิ่งที่สังเกต เป็นการวางแผนวางไว้ล่วงหน้าว่าจะสังเกตเรื่องใดบ้าง และกำหนดเรื่องที่จะสังเกตไว้ชัดเจน 2) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งต้องการข้อมูลละเอียดลึกซึ้งเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เป็นการสนทนาแบบมีเป้าหมาย โดยสัมภาษณ์แกนนำ นักวิชาการ และเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวข้อง ครอบครัวและชุมชน ผู้นำชุมชน รวมไปถึงคนในชุมชน ซึ่งผู้วิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์เอง ทำให้ได้ข้อมูลแบบกว้าง เพราะไม่จำกัดประเด็นสนทนา ไม่จำกัดประเด็นคำตอบ ไม่มีการกำหนดเวลาสนทนาที่แน่นอน ทั้งนี้ตามความเหมาะสมเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ในการสนทนาในขณะนั้น ซึ่งเรื่องที่จะสัมภาษณ์เกี่ยวกับวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนกระบวนการและเงื่อนไขในการเกิดขึ้น และดำรงอยู่ของทุนทางสังคม

2.3 การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ในภาคสนามนี้จะเริ่มต้นดำเนินการตั้งแต่วันแรกที่ลงพื้นที่ จนถึงวันสุดท้ายที่ทำการวิจัย ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นจากการสัมภาษณ์ทันทีขณะเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่ศึกษา โดยผู้วิจัยได้ทำการจดบันทึกประเด็นสำคัญ ๆ ขณะสัมภาษณ์ไว้ และบันทึกภาพเพื่อนำไปใช้ประกอบกับข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการสัมภาษณ์ สอบถาม รวมทั้งฟังจากเรื่องบันทึกเสียงซ้ำหลังการสัมภาษณ์ เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลเรื่องเดียวกันจากแหล่งข้อมูลหลายแห่ง ซึ่งได้กระทำภายหลังจากการสัมภาษณ์ทุกครั้ง แล้วนำไปถอดบันทึกคำสัมภาษณ์แบบคำต่อคำแต่ละรายภายหลังจากกลับจากพื้นที่อีกครั้งหนึ่ง ผู้วิจัยได้ทำการสร้างมโนทัศน์ (Concept) ของข้อมูลที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกันในรูปของข้อความ (Statement) และจัดหมวดหมู่ของมโนทัศน์เพื่อหาความสัมพันธ์เชื่อมโยงเชิงเหตุผล ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยการกำหนดรหัส (Code) แยกเป็นหมวดหมู่ (Code Mapping) และเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของแต่ละมโนทัศน์ จัดหมวดหมู่ให้แก่มโนทัศน์ต่าง ๆ เพื่อง่ายต่อการสืบค้น เป็นการตรวจสอบความเพียงพอ และความตรงของข้อมูล หลังจากนั้นผู้วิจัยจึงเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนต่อไป โดยผู้วิจัยเชื่อว่าสามารถให้ข้อมูลที่มีความแตกต่างไปจากมิติ (Dimensions) และคุณสมบัติ (Properties) ของกลุ่มมโนทัศน์ที่พบจากการสัมภาษณ์ที่ผ่านมาไปแล้ว นอกจากนี้การเลือกผู้ตอบรายต่อไป ยังคำนึงถึงความแตกต่างของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มมโนทัศน์ต่าง ๆ โดยการเปรียบเทียบ (Comparative Case) เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง (Verify) โดยทำการวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มจนไม่สามารถปรับเปลี่ยนข้อเสนอเชิงทฤษฎี (Theoretical Generalization) ที่ได้อีกต่อไป ซึ่งผู้วิจัยได้คำนึงถึงความเที่ยงตรงและเชื่อถือได้ของข้อมูลเป็นหลัก ทั้งนี้โดยตั้งอยู่บนความถูกต้อง ความซื่อสัตย์ และความรับผิดชอบในการทำวิจัย (พจณี เทียมศักดิ์, 2543 : 79-80) หลังจากนั้นจึงได้สรุปผลการวิจัยและเขียนรายงานผลการศึกษามาเป็นบทต่าง ๆ

2.4 การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยในลักษณะเชิงพรรณนา (Description) และพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ตามวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อให้เห็นถึงวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน กระบวนการและเงื่อนไขในการเกิดขึ้น และดำรงอยู่

ผลการวิจัย

1. การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านหัวอ่าว

หมู่บ้านหัวอ่าวเป็นหมู่บ้านที่มีวิถีการดำรงชีวิตเป็นแบบของชุมชนชนบท การได้รับผลจากการพัฒนาของรัฐ แต่ยังมีทำการเกษตรแบบพึ่งพาธรรมชาติ การคมนาคมในอดีตมีความยากลำบาก แต่สภาพทางภูมิศาสตร์เป็นชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งดิน น้ำ การเรียนรู้และการสืบทอดภูมิปัญญาของบรรพบุรุษในท้องถิ่นที่สะสมกันมา และการเรียนรู้จากการปรับตัวในเรื่องข่าวสารและการเปลี่ยนแปลงของผู้คนทั้งภายในและภายนอกชุมชน ทำให้ชาวบ้านรู้จักการประยุกต์สิ่งที่ได้เรียนรู้มาใช้แก้ปัญหา และจัดการปัญหาต่าง ๆ ภายในชุมชนได้ จนทำให้ชาวบ้านรู้จักการประยุกต์สิ่งที่ได้เรียนรู้มาใช้แก้ปัญหา และจัดการปัญหาต่าง ๆ ภายในชุมชนได้ จนทำให้ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ในแนวทางที่ชาวบ้านสามารถกำหนดทิศทางไว้ร่วมกัน การรวมกลุ่มกันภายในหมู่บ้านโดยการใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ ซึ่งสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้ ทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นสามารถเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในรูปแบบของพลังหรือปัจจัยที่มีอยู่ภายในชุมชน เป็นลักษณะของสังคมที่เป็นปัจเจกชน และองค์กรทางสังคมมีเครือข่าย (networks) มีความไว้วางใจ (trust) และมีบรรทัดฐานในการปฏิบัติ (norms) ซึ่งมีลักษณะการเป็นพื้นฐานในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยเป็นการส่งเสริมเกื้อหนุนให้เกิดการเรียนรู้ การจัดการ และการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของคนในชุมชน แล้วก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาทางด้านสังคม และวัฒนธรรม รวมถึงสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้น สิ่งที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนี้เกิดขึ้นมาจากทุนทางสังคมที่มีอยู่ภายในชุมชน ได้แก่ ทุนทรัพยากร ทุนองค์กร ทุนบุคคล และทุนเครือข่าย โดยมีระบบความเชื่อ โครงสร้างทางสังคม การทำมาหากินเป็นตัวเชื่อมโยงให้เกิดการดำรงอยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบัน โดยมีปัจจัยภายในซึ่งประกอบไปด้วย ผู้นำ การพึ่งพาอาศัยกัน การอุทิศตน ความไว้วางใจ จิตสาธารณะ ความสัมพันธ์ในแนวราบ และปัจจัยภายนอกซึ่งประกอบไปด้วย เครือข่าย การเรียนรู้ การสื่อสาร และการดำรงชีวิตแบบใหม่ เป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจึงทำให้ชุมชนนี้สามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

2. เงื่อนไข และกระบวนการการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านหัวอ่าว

การที่ชุมชนบ้านหัวอ่าวมีความสัมพันธ์กันทางด้านวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีในชุมชนทั้งในด้านศาสนา พิธีกรรมต่าง ๆ เป็นการรวมตัวกันเพื่อสืบทอดช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เช่น การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานศพ เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากความรู้สึก

ตระหนักร่วมกันที่จะช่วยเหลือ เอื้ออาทรกันโดยร่วมมือกัน โดยคิดว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งที่ต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนและความสัมพันธ์นี้ยังมีไปถึงคนภายนอกชุมชนที่เกี่ยวข้องกัน โดยการสืบสายทางเครือญาติ เครือข่ายเพื่อนฝูงหรือเครือข่ายของอาชีพที่ต้องติดต่อสัมพันธ์กัน ภูมิปัญญาที่ต้องบอกกล่าวเพื่อให้มากรับรู้ร่วมในกิจกรรมนั้น ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้นับได้ว่าเป็นทุนทางสังคมที่มีคุณค่าและประโยชน์ เป็นการรวมพลังโดยทุกคนมีความรู้สึกร่วมกัน ที่ทำให้เป็นสิ่งที่สร้างเสริมเข้มแข็งให้กับชุมชนได้อย่างยั่งยืนและมั่นคง

การที่ชาวบ้านมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติที่เกี่ยวข้องกันอย่างแน่นแฟ้น ความรู้สึกผูกพันกันในสายเลือดจึงทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมอยู่ในรูปแบบของการปฏิบัติต่อกันอย่างเอื้ออาทร ภายใต้การควบคุมทางสังคมโดยวัฒนธรรมชุมชนที่สั่งสมมายาวนาน เป็นการตอบสนองความต้องการที่หลากหลายของชาวบ้านที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ซึ่งแสดงออกมาในรูปแบบของการควบคุมพฤติกรรม ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม โดยมีค่านิยม จารีต ประเพณีและเงื่อนไขกฎระเบียบของชุมชนเป็นกลไกในการควบคุม

ความเป็นเครือญาติในชุมชน จึงทำให้ชาวบ้านได้อยู่ร่วมกันอย่างรักใคร่สามัคคีช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปัน พึ่งพาอาศัยกันอยู่ตลอดเวลา ถึงแม้ว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระบบการพัฒนาของรัฐและระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมือง แต่ชาวบ้านยังคงรักษาความสัมพันธ์ที่ดีเหล่านี้ไว้ได้เป็นอย่างดี และยังสามารถปรับตัวให้เข้ากับภายใต้กระแสของการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสมกลมกลืน จึงทำให้ความเป็นอยู่ การดำรงชีวิตในสภาวะปัจจุบันของชาวบ้านหัวอ่าวยังคงสืบทอดสิ่งที่ดั้งเดิมไว้กับคนรุ่นต่อไปให้ได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและมีความมั่นคงตามอัตภาพ

อภิปรายผล

การศึกษาเรื่องการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านหัวอ่าว อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม สรุปลงตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

1. การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านหัวอ่าว

จากการศึกษาทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในครั้งนี้พบว่า ชาวบ้านในชุมชนดำเนินวิถีชีวิตประจำวันในลักษณะของการรวมกลุ่ม เพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนที่เป็นกิจกรรมส่วนบุคคลและกิจกรรมของส่วนรวมในชุมชน ยังคงรูปแบบของการรวมกลุ่มที่มีมาตั้งแต่อดีต เพื่อให้ชุมชนได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ช่วยกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนร่วมกัน รวมถึงความมั่นใจ ความเอื้ออาทรต่อกัน เป็นทุนทางสังคมที่ยังคงมีอยู่ในชุมชน โดยสิ่งเหล่านี้ได้แสดงผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน เช่น การรวมกลุ่มจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ตลอดจนการดูแลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เมื่อผู้คนในชุมชนประสบปัญหาต่าง ๆ ทั้งทางด้าน

ร่างกายและจิตใจจะใช้การเกื้อกูลกันในกิจกรรมทางศาสนา เพื่อให้การดำรงและสร้างวัฒนธรรม ประเพณีที่มีค่าและรักษาคุณค่าในด้านศาสนาให้สืบต่อไปอย่างมั่นคง

จากการใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนเป็นพื้นฐานในการเสริมสร้างศักยภาพด้านต่าง ๆ ของชุมชน เป็นกลไกสำคัญ สามารถเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนได้เกิดการปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของการพัฒนาประเทศที่รุกเข้าไปในชุมชน การกำหนดทิศทาง การหาทางเลือกที่เหมาะสมกับชุมชนเป็นสิ่งจำเป็นที่ชุมชนต้องรวมกันในรูปแบบต่าง ๆ การประสานงานและการสร้างเครือข่ายที่กว้างขวางและซับซ้อนมากขึ้นกลุ่ม/องค์กรในชุมชนจึงเป็นทุนทางสังคมของชุมชนในการพัฒนา การควบคุมและการจัดการทรัพยากรของชุมชน สามารถสร้างอำนาจในการต่อรองกับรัฐ เอกชน และระบบการตลาดตลอดจนความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้ ด้วยการใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของผู้คนในชุมชน

2. เงื่อนไข และกระบวนการการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านหัวอ่าว

เมื่อชุมชนได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการพัฒนา ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ความทันสมัย ระบบการค้าและการตลาด ระบบการติดต่อสื่อสารกันในสังคมที่ปรับเปลี่ยนไปทำให้ชุมชนมีการรวมตัวกันเพื่อปรับตัว การเรียนรู้ของบุคคลในชุมชน มีรูปแบบใหม่เกิดขึ้น โดยใช้การรวมกลุ่มแบบที่มีมาตั้งแต่อดีตมาเป็นพื้นฐานของการรวมกลุ่ม เพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองผ่านกระบวนการพัฒนาของรัฐและระบบทุนนิยม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจ โดยกำหนดกฎระเบียบการปฏิบัติและการแบ่งปันผลประโยชน์ในรูปแบบของเงิน แต่ยังคงปฏิบัติต่อกันด้วยการให้คุณค่าของน้ำใจที่เอื้อเพื่อเอื้อแก่ ผ่อนปรนและรับฟังเหตุผลของกันและกัน เพื่อให้ผู้ชุมชนในชุมชนได้อยู่ร่วมกันเรียนรู้และปรับตัวไปสู่การพัฒนาอย่างพร้อมเพียงกัน ต่อสู้กับปัญหาต่าง ๆ ที่เข้ามาสู่ชุมชนร่วมกันทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง โดยการให้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนตามลักษณะต่าง ๆ ได้เหมาะสมทั้งทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนบุคคล ทุนองค์กร ทุนเครือข่ายและเครือข่าย และการพึ่งตนเองให้ได้ในทางเศรษฐกิจ ซึ่งวรรุฒิ โรมรัตนพันธ์ และคณะ (2546 : บทคัดย่อ) กล่าวว่า เศรษฐกิจชุมชนเป็นการรวมตัวของคนในชุมชน เพื่อร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมรับผลประโยชน์ร่วมกันเป็นเศรษฐกิจที่เน้นกระบวนการผลิตที่ไม่ยุ่งยาก อาศัยฐานทรัพยากรในชุมชน โดยเริ่มต้นที่ครอบครัวซึ่งเป็นหน่วยการผลิตขนาดเล็ก ผลิตบนความพอเพียง เหลือบริโภคแล้วจึงขาย เป็นระบบเศรษฐกิจที่อยู่บนพื้นฐานของคุณธรรมและวัฒนธรรม อันประกอบไปด้วยสัจจะ ความดี ความมีเมตตา ความเอื้ออาทร และมุ่งการสร้างอำนาจต่อรองธุรกิจของชุมชนให้มีความเข้มแข็งขึ้น

จึงสรุปได้ว่า ทุนทางสังคมคือ ความเป็นกลุ่มก้อนทางสังคม มีการศึกษา มีวัฒนธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต รับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม มีประสิทธิภาพในการทำงาน รวมถึงมีการเมือง และระบบราชการที่ดี เป็นผลรวมของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมทั้งในส่วนที่ได้จากการสั่งสมและการต่อยอด

การรวมตัวของคนที่มีความรู้เพื่อสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวมบนพื้นฐานของความไว้วางใจ สายใยแห่งความผูกพันและวัฒนธรรมที่ดีงาม อันประกอบไปด้วย ทุนมนุษย์ ทุนที่เป็นสถาบัน ทุนทางปัญญา และวัฒนธรรม โดยสิ่งเหล่านี้เกิดจากการสะสมมาเป็นเวลานานและเมื่อถูกนำออกมาใช้ เพื่อพัฒนาชุมชนเล็ก ๆ ให้ดำเนินไปได้ก็จะไปสู่สังคมที่ใหญ่ขึ้น ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชน พบว่าเป็นพื้นฐานในการเสริมสร้างศักยภาพด้านต่าง ๆ ของชุมชนนั้นควรศึกษาเกี่ยวกับจิตสำนึกสาธารณะที่ส่งผลต่อทุนทางสังคมในชุมชนเพิ่มเติม เพื่อเป็นประโยชน์และเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

2. จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชน พบว่ามีสิ่งสนับสนุนหลายด้านด้วยกันที่ก่อให้เกิดทุนทางสังคมขึ้น ดังนั้นควรศึกษาเกี่ยวกับความไว้วางใจที่ส่งผลต่อทุนทางสังคมในชุมชน เพื่อเป็นประโยชน์และเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

3. การที่รัฐบาลได้มีนโยบายจากส่วนกลางเพื่อสร้างทุนทางสังคมให้กับชุมชน โดยมีการกำหนดกิจกรรมให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องดำเนินงานในลักษณะต่าง ๆ เช่น จัดให้มีการรวมตัวเป็นกลุ่มกิจกรรม จัดให้มีเวทีการประชาคมระดับชุมชน หากสิ่งเหล่านี้ไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการคิด การวางแผนดำเนินกิจกรรมตั้งแต่เริ่มต้น คงไม่สร้างจิตสำนึกให้ชุมชนได้เห็นถึงความสำคัญของกระบวนการ รัฐบาลคงต้องทบทวนกระบวนการทำงานเพื่อให้ชุมชนได้ดำเนินการ ซึ่งชุมชนจะได้เรียนรู้เพื่อสร้างทุนทางสังคมให้กับชุมชน

4. การสร้างทุนทางสังคม จำเป็นต้องผ่านกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอนของกิจกรรมตั้งแต่การให้โอกาสชุมชนรวมตัวกันเพื่อเรียนรู้และแก้ไขปัญหาซึ่งกันและกัน เพื่อให้มีการบริหารจัดการองค์กรชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และกิจกรรมเป็นสิ่งช่วยสนับสนุนเสริมสร้างทุนทางสังคมให้กับชุมชน การเรียนรู้ให้เข้าใจปัญหาและตัดสินใจแก้ปัญหาเป็นสิ่งที่ประสพการณ์ให้กับชุมชน

5. จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชน พบว่า การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงบรรทัดฐานของชุมชนว่ามีความเข้มแข็งหรืออ่อนแอ และรวมถึงการรวมตัวของสมาชิกภายในชุมชนเองด้วย ดังนั้นควรมีการศึกษาหรือส่งเสริมบทบาทของสมาชิก ในฐานะของการเป็นผู้นำหรือตัวตายตัวแทน เพื่อเป็นการพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งต่อไปในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- กนิษฐา นิทัศน์พัฒนา และคณะ. (2541). *จิตสำนึกทางสังคมของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล*. ใน *วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยา, มหาวิทยาลัยมหิดล*.
- ประเวศ วะสี. (2541). *ยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ปาฐกถาพิเศษ ปวย อึ้งภากรณ์*. กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน.
- พจณี เทียมศักดิ์. (2543). *ปฏิสัมพันธ์ของการเรียนรู้ในชุมชนและโรงเรียน*. ใน *ปริญญานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*.
- วรุณี โรมรัตน์พันธ์ และคณะ. (2546). *รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาทุนทางสังคมในฐานะปัจจัยการผลิตของเศรษฐกิจชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: กองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2549). *ทิศทางที่ท้าทายแห่งการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10*. กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักนายกรัฐมนตรี. (2550). *สรุปสาระสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- Lofland, J. (1971). *Analyzing Social Setting : A Guide to Qualitative Observation and Analyzing*. Belmont, C.A.: Wadsworth.

วารสารศิลปศาสตร์ราชมงคลสุวรรณภูมิ

Journal of Liberal Art of Rajamangala University of
Technology Suvarnabhumi